

O'ZBEK XALQ AMALIY SAN'ATIDA KASHTACHILIK VA APLIKATSIYA USLUBLARI

Hakimova Sharofat Abdusattorovna

*Termiz davlat pedagogika instituti Tabiiy va aniq fanlar fakulteti Texnologiya va
geografiya kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek xalqining boy madaniy merosiga mansub amaliy san'at turlaridan biri bo'lgan kashtachilik va aplikatsiya uslublari haqida umumiy ma'lumot berilgan. Unda kashtachilik san'atining tarixiy ildizlari, milliy naqsh va bezaklar orqali ifodalanadigan estetik qadriyatlari, shuningdek, turli kashta tikish usullari bayon etilgan. Aplikatsiya usulida bezashning o'ziga xos xususiyatlari, ishlatiladigan materiallar va zamonaviy qo'llanilishi ham tahlil qilingan. Maqola amaliy san'atning ushbu yo'nalishlarini saqlash, rivojlantirish va yangi avlodga yetkazish zarurligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *kashtachilik, aplikatsiya, amaliy san'at, xalq hunarmandchiligi, milliy naqshlar, bezak san'ati, kashta tikish usullari, madaniy meros, estetik ifoda, dekorativ san'at*

O'zbekiston xalqining boy madaniy merosi asrlar davomida shakllangan, bebaho tarixiy, badiiy va estetik qadriyatlarni o'zida mujassam etgan. Bu merosning ajralmas qismi - xalq amaliy san'ati bo'lib, u milliy o'zlikni ifodalovchi eng yorqin madaniy qatlamlardan biri sanaladi. Xususan, kashtachilik san'ati va aplikatsiya usulida bezak berish - o'zbek xalqining didi, mahorati va hayot tarzini aks ettiruvchi badiiy ifoda vositalaridir.

Amaliy san'atga bo'lgan e'tibor mustaqillik yillarida yangi bosqichga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasi tomonidan xalq hunarmandchiligi va amaliy san'at turlarini tiklash, rivojlantirish, yosh avlodni ushbu merosga jalb etish va xalqaro maydonda targ'ib qilish bo'yicha muhim qonun va qarorlar qabul qilindi. Jumladan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PQ-3401-sonli qarorida xalq amaliy san'ati va hunarmandchiligini rivojlantirish, hunarmandlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, mahalliy mahsulotlar orqali eksport salohiyatini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilab berilgan. 2021-yil 26-iyuldagi PQ-5214-sonli qaror esa ushbu yo'nalishda qo'shimcha imkoniyatlar yaratdi. Bu hujjatga ko'ra, hunarmandchilik mahsulotlarini tayyorlash, o'rganish va o'rgatish uchun zarur infratuzilmalarni rivojlantirish, maxsus markazlar tashkil etish va ustoz-shogird an'alarini kuchaytirish ko'zda tutilgan. "Madaniyat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2020-yil 16-dekabr) esa milliy madaniy merosni asrash va targ'ib qilish, jumladan, amaliy san'at turlarini qo'llab-quvvatlashga davlat kafolatlarini belgilaydi.

Bu qonuniy asoslar xalq amaliy san'atini faqat tarixiy meros sifatida emas, balki zamonaviy madaniy taraqqiyotning faol qismi sifatida ko'rishga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, kashtachilik va aplikatsiya san'atlari o'zbek ayollarining nozik didi, ijodkorligi va bezaklarga bo'lgan estetik qarashlarini ifodalovchi ijodiy maydon hisoblanadi. Kashtachilik - o'zbek xalq amaliy san'atining eng qadimiy va estetik jihatdan mukammal turlaridan biri hisoblanadi. Bu san'at turi asrlar davomida ayollar tomonidan avloddan-avlodga o'tib, xalqning hayot tarzi, dunyoqarashi va estetik qarashlarini aks ettirib kelmoqda. Kashtachilik nafaqat bezak berish vositasi, balki ayollarning ichki dunyosini, orzu-umidlarini, e'tiqodi va hayot falsafasini ifodalovchi badiiy til bo'lib xizmat qilgan.

Kashtachilikda asosan gazlamalar ustiga turli rangli ipak yoki paxta iplar bilan naqshlar tikiladi. Har bir hududda o'ziga xos kashta uslubi, rang tanlovi, naqsh joylashuvi va tikish texnikasi mavjud. Masalan:

Buxoro kashtasi - gullar, barglar va geometrik shakllar uyg'unligida, muvozanatli va serhasham ko'rinishda bo'ladi. Odatda ipak iplar bilan tikiladi.

Farg'ona va Andijon kashtalari - yorqin ranglar va qushlar, gullar tasviri bilan ajralib turadi.

Qashqadaryo va Surxondaryo kashtachiligi - ko'proq yirik elementli naqshlar va an'anaviy timsollar bilan bezaladi.

Toshkent maktabi - geometrik uyg'unlik va simmetriya asosida kashtalar tikiladi.

Tikish usullariga kelsak, "iroqi", "bosma", "yurma", "zanjir", "g'ulom" kabi turli usullar mavjud. Har bir tikish texnikasi naqshga o'ziga xos tuyg'u va dinamika baxsh etadi. Kashtachilikda ishlatiladigan asosiy naqshlar orasida "bodom", "nishona", "gul", "oy", "qush", "g'o'za guli", "panja" kabi timsollar bor bo'lib, ularning har biri ramziy ma'noga ega. Masalan, "bodom" - tug'ilish va hayotiy kuch timsoli, "nishona" - himoya, baraka, "gul" esa go'zallik va nafislik belgisi hisoblanadi. Bugungi kunda kashtachilik faqat an'anaviy mahsulotlar bilan cheklanmay, zamonaviy modaga ham moslashmoqda. Liboslar, sumkalar, poyabzallar, uy-ro'zg'or buyumlari - bularning barchasida milliy kashtachilik elementlari ko'p uchraydi. Bu orqali xalq san'ati zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashib, yangi shakllarda yashamoqda.

Aplikatsiya - matoga boshqa mato bo'laklarini tikish orqali bezak yaratish san'ati bo'lib, u ham o'zbek amaliy san'atida muhim o'rin egallaydi. Bu usul asosan turli mato, charm, atlas, adras, baxmal kabi materiallardan foydalangan holda, liboslar, pardalar, gilamlar, yostiq jildlari va boshqa buyumlarni bezashda ishlatilgan. Aplikatsiyaning afzalligi - turli rang, shakl va materiallar kombinatsiyasi orqali obrazli, rang-barang kompozitsiyalar hosil qilish imkoniyatida. Bu san'at turida ham ramziy naqshlar va timsollar keng qo'llanadi.

Ayniqsa, “hilol”, “bodom”, “muhr”, “gullabarg”, “meva”, “qush” kabi naqshlar uyg’unlik va baraka timsoli sifatida qo’llanadi. Zamonaviy aplikatsiyada nafaqat an’anaviy naqshlar, balki yangi shakllar, abstrakt elementlar va individual dizaynlar ham paydo bo’lmoqda. Bu esa xalq san’atini faqat saqlab qolish emas, balki uni innovatsion yondashuvlar bilan boyitish imkonini bermoqda.

Aplikatsiya usuli nafaqat dekorativ bezak sifatida, balki iqtisodiy jihatdan ham muhim sanaladi. Masalan, qo’lda yasalgan aplikatsiyali mahsulotlar ichki va tashqi bozorda milliy brend sifatida qadrlanmoqda. Bu esa hunarmandlar uchun qo’shimcha daromad manbai, yoshlar uchun esa kasb-hunar o’rganish imkonini yaratmoqda.

Kashtachilik va aplikatsiya san’ati xalqimiz hayotining barcha jabhalariga kirib borgan: kundalik turmushda, marosim va urf-odatlarida, to’y-tomoshalarda, hatto diniy va falsafiy tasavvurlarda ham ularning izlari ko’zga tashlanadi. Bu san’at turlari orqali xalq o’z orzu-umidini, e’tiqodini, ijtimoiy mavqeini, estetik qarashlarini ifodalagan. Ushbu badiiy an’analarni saqlab qolish va yangi avlodga o’rgatish bugungi kunda juda muhimdir. Maxsus kollejlari, kasb-hunar markazlari, ustoz-shogird maktablari bu borada faoliyat yuritmoqda. Bundan tashqari, milliy kashtachilik va aplikatsiyali mahsulotlar xalqaro ko’rgazmalarda e’tirof etilmoqda, brendga aylanish yo’lida rivojlanmoqda. Kashtachilik va aplikatsiya san’atlari - o’zbek xalqining ko’p asrlik madaniy merosini, estetik qarashlarini va badiiy didini mujassam etgan muhim amaliy san’at yo’nalishlaridir. Bu san’at turlari orqali xalqimiz o’zining ichki dunyosini, urf-odatlarini, hayot tarzini va dunyoqarashini ifoda etgan. Har bir naqsh, har bir tikish usuli o’ziga xos ramziy ma’noga ega bo’lib, milliy tafakkur va an’analarni aks ettiradi.

Bugungi kunda davlat tomonidan qabul qilinayotgan qonun va qarorlar ushbu merosni asrab-avaylash, uni zamonaviylik bilan uyg’unlashtirish, yosh avlodga o’rgatish va xalqaro miqyosda targ’ib qilishga xizmat qilmoqda. Kashtachilik va aplikatsiya faqat tarixiy san’at namunasi emas, balki zamonaviy dizayn va iqtisodiyotda ham o’z o’rniga ega bo’lib bormoqda. Xalq amaliy san’atining ushbu shakllarini rivojlantirish, ularga yangicha yondashuv kiritish, hunarmandlarga sharoit yaratish orqali nafaqat madaniy meros saqlanadi, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ham hissa qo’shiladi. Eng asosiysi, bu san’at turlari orqaligina biz o’z milliy o’zligimizni saqlaymiz va avlodlarga uzluksiz yetkazamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-iyuldagi PQ-5214-sonli qarori - "O'zbekiston Respublikasida hunarmandchilikni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
2. Rasulova, G. (2019). Amaliy san'at: tarix va zamonaviylik. Toshkent: "Ijod" nashriyoti.
3. Ergasheva, L. (2022). "Kashtachilik san'ati va uning madaniy-ma'naviy ahamiyati". O'zbekiston san'ati jurnali, №4, 45-50-betlar.